

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Культура фахового мовлення. Етика ділового спілкування

Практичне заняття №1 (2 год.)

Тема 1. *Вступ. Державотворча роль мови. Функції мови. Стилi, типи i форми мовлення.*

Мета: ознайомитись з предметом та структурою курсу, наголосивши на важливості його вивчення у подальшій професійній діяльності; обговорити зміст теми за питаннями плану; підвищувати рівень культури та вихованості студентів шляхом спілкування та виявлення інтересу до теми.

Література:

1. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова: Підручник для вищ. та серед. навч. закладів. – 9-те вид., доп. та перероб. – Х.: ФОП Співак Т.Т., 2011. 400с.
2. Закон про мови в Україні.
3. Конституція України.
4. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / за ред. Н.Д.Бабич. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005.
5. Навчальна програма з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста.// Укладачі: Т.М.Антонюк, О.С. Стрижаківська, Л.М.Борис. – 2012.
6. Українська мова (за професійним спрямуванням). Культура фахового мовлення. Методичний посібник. Автор Марусич Н.Ю. – 2012 .

Студенти повинні:

знати важливість вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», особливості стилів та жанрів сучасної української літературної мови;

вміти - сприяти утвердженню і розвитку державної української мови;

- визначати стилі різних текстів; користуватися державною мовою в усіх сферах життя.

Викладач А. О. Бєлова

План

1. Нормативні документи про державний статус української мови.
2. Мова як генетичний код нації, засіб пізнання, мислення, спілкування, як показник рівня культури людини. Функції мови.
3. Стилi, типи i форми мовлення. Особливостi офіційно-ділового стилю мови.

Питання для самоконтролю

1. Якими є роль і значення мови в суспільному житті?
2. Які функції виконує мова в житті людини і суспільства?
3. Назвіть нормативні документи, що засвідчують державний статус мови.
4. Які стилі, типи і форми мовлення ви знаєте? Особливості офіційно-ділового?

Практичне завдання

I. Прочитайте. З'ясуйте, на яку функцію мови вказують прислів'я.

1. Шабля рани́ть голову, а слово – душу.
2. Від теплого слова і лід розмерзається.
3. Гостре словечко коле сердечко.
4. Слово – не стріла, а глибше рани́ть.
5. Добре слово краще, ніж готові гроші.
6. Не хочеш почути поганих слів, не кажи їх сам.
7. Умієш говорити – умій слухати.
8. Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже.
9. Слово до слова – зложиться мова.
10. Дурний язик голові не приятель.
11. Дав слово - виконай його.

II. Прочитайте. Поясніть, які функції мови підкреслив поет П. Воронько у вірші «Слово».

У слова свої закони вічно мінливого руху,

У слова свої ознаки світла, тепла, ваги.

Слово - клітина мислі, артерія сили духу.

Тільки воно єднає різні людські береги.

Слово плоти в'язало, перші здіймало вітрила.

І термоядерна бомба – слова разючого плід.

Тільки у слова - «мама»,

В любому слові - «мила»

Чує своє безсмертя наш балакучий світ.

III. Прочитайте текст, з'ясуйте, що є важливим для ділової людини у досягненні успіху.

Вибір професії передбачає вільне володіння українською літературною мовою взагалі та мовою певної професії зокрема, забезпечення високого рівня культури мовлення. Сучасна ділова людина має пам'ятати, що вона представляє молоду державу на світовому рівні й розбудовує, а мова будь-якої держави – це її візитівка. З нами говоритимуть на рівних лише коли ми доведемо словом і ділом, що Україна спроможна посісти належне місце в Європі й у світі як держава, громадяни якої себе поважають, усвідомлюють себе народом, покликаним самою історією відродитися й гідно увійти в цивілізований світ.

I державна мова в цьому процесі відіграє дуже важливу роль.

«Яка мова, така й рада», - засвідчує народна мудрість. Корисно дослухатися до думки корифеїв, зокрема видатного українського мовознавця О. Потебні, який ще в минулому столітті пророче сказав «Денаціоналізація (українства) зводиться до поганого виховання, до моральної хвороби, до неповного користування наявними засобами сприймання, засвоєння, впливу, до послаблення енергії думки, до мерзенності запустіння на місці витіснених, але нічим не заміненних форм свідомості, до послаблення зв'язку молодих поколінь з дорослими, що замінюється лише слабким зв'язком з чужими, до дезорганізації суспільства, аморальності, спідлення».

Сьогодні відкриваються можливості для зміцнення й розбудови української державності. Це означає розширення перспектив для ділової співпраці, передусім для тих, хто поділяє Шевченкову пересторогу «I чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь» *(З посібника)*

IV. Запишіть словосполучення, дібравши з поданих у дужках потрібний іменник чи прикметник, поясніть свій вибір.

Приватна (діло, справа), (на справі, ділі) довести щось, громадські (справи, діла), земельні (справи, діла), словом і (справою, ділом) допомагати, слухати (діло, справу), заводити (справу, діло) на когось, переглянути (діло, справу) підсудного, тека зі (справами, ділами), (діло,

справу) робити, (справами, ділом) сприяти, (діло, справа) Іваненка, педагогічна (діло, справа), (справа, діло) на мазі.

Методичні вказівки

Під час опрацювання цієї теми студентам слід звернути увагу: на українську мову як національну мову українського народу; Закон про мови; державний статус української мови; стилі і типи мовлення; на лексику офіційно-ділового стилю.

1. Нормативні документи про державний стан української мови

Правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція, Закон України "Про мови в Українській РСР", рішення Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України, а також інші законодавчі акти.

Оскільки відповідно до Указу Президента України „Про положення про державний Комітет телебачення і радіомовлення України" від 27 серпня 2003 року Держкомтелерадіо України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної мовної політики, важливо проаналізувати роботу, що її здійснює Комітет та інші органи виконавчої влади з утвердження державного статусу української мови.

Актуальним питанням розвитку і застосування української мови були присвячені парламентські слухання: "Про функціонування української мови в Україні", які відбулися у березні 2003 року. Верховна Рада України схвалила постанову "Про Рекомендації парламентських слухань "Про функціонування української мови в Україні", а Кабінет Міністрів дав відповідне доручення заінтересованим центральним органам виконавчої влади, організаціям та установам.

На виконання зазначеного доручення Комітетом та іншими центральними органами виконавчої влади проведено значну роботу. Урядом затверджено Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004- 2010 рр. Разом із проектом Закону "Про розвиток і застосування мов в Україні" - це базові документи, які визначатимуть тактику і стратегію реалізації державної

політики у мовній царині.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 про офіційне тлумачення статті 10 Конституції України державний статус української мови означає її обов'язкове застосування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших визначених законом публічних сферах публічного життя, зокрема у роботі державних і комунальних навчальних закладів, сфері обслуговування, культурі, засобах масової інформації.

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору.

2. Мова як генетичний код нації. Засіб пізнання мови. Мислення, спілкування, як показник рівня культури. Функції мови

Українська мова є мовою найбільшого корінного етносу України і невід'ємною базовою ознакою його ідентичності протягом багатьох століть. Незважаючи на складні умови тривалих періодів бездержавності української нації та її територіальної роз'єднаності, українська мова зберегла свою самодостатність і стала важливим чинником воз'єднання українських земель і відновлення соборної незалежності України.

Українська мова — не лише засіб спілкування, а й скарбниця духовного і культурного спадку українського народу. У витворених протягом віків різноманітних формах буття української мови (старовинні усні перекази і літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні і прозові твори тощо) зберігаються історична пам'ять і досвід нації, глибинні витoki її світоглядних і моральних цінностей, віддзеркалюються національні традиції і узвичаєння, звичаї і навички, тобто ознаки, що притаманні саме цій спільноті і тому є унікальними складовими національної ідентичності. Одночасно українська мова

створює мовний простір, який є природним середовищем буття української нації. Його збереження є неодмінною умовою самого її існування і базовою матеріальною гарантією забезпечення мовних прав українців.

Суть заходів держави на підтримку української мови полягає не в її насильному нав'язуванні, а в тому, щоб надати громадянам України, які раніше були позбавлені свободи вибору, можливість вільно опанувати мову батьків і (або) свідомо вивчити мову свого громадянства з урахуванням перспектив, які відкриває її знання для самовдосконалення, самореалізації і повномасштабного здійснення конституційних прав та утворити умови для реалізації таких перспектив.

Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні функції, зокрема забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розвиток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку.

Українська мова — невід'ємний державницький атрибут, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокиївської доби. Як мова найчисленнішого, найстаршого, автохтонного і титульного етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Принципове значення для майбутнього української мови і української держави має *національна мовна свідомість і мовна гідність*. У їхньому формуванні чільну роль має відігравати українська інтелектуальна еліта, насамперед вище керівництво держави, яке своїм особистим прикладом і зусиллями має утверджувати престиж української мови, української нації і держави. Вільне володіння державною мовою юридичний обов'язок кожного громадянина України.

Занепокоєння науковців і широкої громадськості викликає якість українського мовлення та масове поширення такого загрозливого для української мови явища як суржик, необґрунтоване вживання іншомовних слів, коли їм є цілком повноцінні відповідники в українській мові. Одне з першочергових завдань мовної політики — очистити мову від негативних нашарувань, вберегти її від засмічення та деградації. Особливого значення це набуває в тих сферах

діяльності, які пов'язані з загрозою масового тиражування недоброякісних мовних зразків. Мовлення дикторів і журналістів теле- і радіостудій в ефірі, дублювання та титрування фільмів мають бути еталонними. Виконання нормативних вимог до якості мови стане обов'язковою умовою отримання дозволу на право займатися освітньою, медичною чи рекламною діяльністю, а систематичне їх порушення передумовою для позбавлення ліцензії.

Існують спроби культивувати в суспільстві уявлення про українську мову як ущербну й непрестижну. Насправді її пізнавальний, виражальний і комунікативний потенціал надзвичайно потужний. Український словник один з найбагатших у світі. Українська мова входить до третього десятка демографічно найпоширеніших мов світу і за цим параметром друга серед слов'янських. Значна частина її словника значно старша за майже півторастолітню історію її вживання в різних сферах громадського й культурного життя.

Українська мова — старописемна мова з великою історико-культурною спадщиною. Держава має піклуватися про наукове дослідження і публікацію давніх писемних пам'яток, їх популяризацію, використання їхніх елементів для збагачення ресурсу сучасної літературної мови. Залишається актуальним збереження й вивчення діалектів української мови — джерела її самобутності й життєвої сили.

Українська мова в її літературній формі набула високого рівня розвитку. Нею створено багату оригінальну літературу, перекладено найвидатніші твори світового письменства. Вона має досконало опрацьовану граматику, сформовану науково-технічну термінологію, розвинену стилістичну систему, здатну забезпечити спілкування і порозуміння в усіх сферах суспільного життя.

Підвищенню авторитету української мови має сприяти якнайшвидше практичне впровадження єдиного загальнонаціонального правопису. Однак, і після цього розвиток української мови має залишитись об'єктом науково обґрунтованого нормування і вдосконалення.

Державна мовна політика спрямовується також на підтримку і збереження української мови в середовищі українських спільнот за межами України шляхом надання відповідної допомоги громадським об'єднанням українців, центрам

української культури, культурно-освітнім закладам українців в інших державах.

Функції мови

Мова виконує цілу низку функцій, життєво важливих як для всього суспільства, так і для самої мови. Оскільки мова — явище системне, усі її функції виступають не ізольовано, а проявляються в тісній взаємодії. Відмінність чи неповнота використання якоїсь із них згубно впливає на мову в цілому, а це, у свою чергу, відбивається на долі народу.

Комунікативна функція

Комунікативна функція мови полягає в тому, що вона — найважливіший засіб спілкування людей і забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві (у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях життя людства). У цій ролі мова має універсальний характер: нею можна передавати все те, що виражається, наприклад, мімікою, жестами чи символами, тоді як кожен із цих засобів спілкування не може конкурувати з мовою за ступенем виразності.

Із комунікативного боку слід розглядати й сукупність текстів як наслідок діяльності комунікантів, здійснюваної шляхом обміну писемною продукцією.

Ідентифікаційна функція

Ідентифікаційна функція виявляється в часовому й у просторовому вимірах. Ми, сучасні українці, відчуваємо свою спільність і з пращурами, і з нащадками, і з тими, хто перебуває поряд, і з тими, хто в інших краях. Кожна людина має своєрідний індивідуальний мовний «портрет», мовний «паспорт», у якому відображено всі її національно-естетичні, соціальні, культурні, духовні, вікові та інші параметри. Лише для тих хто знає мову, вона є засобом спілкування, ідентифікації, ототожнення в межах певної спільноти. Доля тих, хто її не знає зовсім або знає погано, вона може бути причиною роз'єднання, відокремлення, конфліктів і навіть ворожнечі.

Експресивна функція

Експресивна функція мови полягає в тому, що вона є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини.

Кожний Індивід має унікальний неповторний світ, сфокусований у його свідомості, у надрах інтелекту, у гамі емоцій, почуттів, мрій, волі. І цей

прихований світ може розкрити для інших лише мова: чим досконаліше володієш мовою, тим виразніше, повніше, яскравіше постаєш перед людьми як особистість. Те ж саме можна сказати і про націю, народ: «Говори — і я тебе побачу», — запевняли мудреці античності.

Етична функція

Мова – засіб дотримання норм поведінки, моральних правил.

Досягається це існуванням сукупності мовленнєвих етикетних формул та настанов щодо їх використання. Ввічливість, чемність, тактовність, шанобливість, стриманість – визначальні ознаки українського мовленнєвого етикету.

«Етичне в мові, - зауважує Н.Бабич, - це конкретно-історична система мовних засобів відповідно до форми моральної свідомості й поведінки людини, що передбачає ефект добра. Слово доброзичливе, добродарне має бути в основі етики спілкування.

Мислетворча функція

Мислетворча функція реалізується в тому, що, формуючи думку, людина мислить мовними нормами. Мислення може бути конкретним (образно-чуттєви) й абстрактним (понятійним). Понятійне мислення — це оперування поняттями, позначеними певними словами, що без цих слів перестали б існувати. До того ж, у процесі мислення ці поняття зіставляються, протиставляються, поєднуються, заперечуються, порівнюються тощо за допомогою специфічних мовних засобів. Тому «мислити» означає «оперувати мовним матеріалом», Відомий вислів «обмінятися думками» насправді означає обмінятися певними мовними одиницями, у яких і закодовані думки. Цей обмін не завжди буває корисним для обох співбесідників. Недарма кажуть: «Хто ясно мислить, той ясно висловлюється».

Естетична функція

Естетична функція мови полягає в тому, що вона — першоджерело культури, знаряддя і водночас матеріал створення культурних цінностей. Існування мови у фольклорі, красному письменстві, театрі, пісні тощо дає безперечні підстави стверджувати, що вона є становим хребтом культури. Ось чому виховання відчуття краси мови — основа естетичного виховання.

Культурологічна функція

Культурологічна функція мови відіграє важливу роль у житті будь-якої нації. Культура кожного народу відображена та зафіксована найперше в його мові. Для глибшого пізнання нації необхідне знання її мови, яка виконує функції своєрідного каналу зв'язку культур між народами. Репрезентуючи свою мову, ми репрезентуємо і власну культуру, її традиції та здобутки, збагачуючи світову культуру.

Через мову передається й естафета духовних цінностей від покоління до покоління. Чим повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший зв'язок та багатша духовність наступних поколінь. Дотримання мовних норм, популяризація рідної мови — це поступ у розвої загальної культури нації.

Номінативна функція

Усе пізнане людиною одержує від неї свою назву і тільки так існує у свідомості. Цей процес називається лінгвілізацією — «омовленням» світу. Мовні одиниці, передусім слова, служать назвами предметів, процесів, якостей, понять, ознак тощо. У назвах не лише зафіксовані певні реалії дійсності, адекватно пізнані людиною, але також її помилкові уявлення, ірреальні сутності, фантазії тощо.

Фатична функція

Мова є засобом фактичного спілкування.

Фатична комунікація (дослівно — беззмістовна, пуста) — це обмін неінформативними з погляду реальної комунікації повідомленнями, які виконують важливу етикетну функцію. *Як справи? Дякую, добре. А у вас? Як життя? Що нового? Як успіхи?*

Без дотримання фактичних ритуалів не буде тати успіху дипломатія, ділові перемовини.

Гносеологічна функція (пізнавальна) функція

Гносеологічна функція мови виражається в тому, що вона є своєрідним засобом пізнання навколишнього світу. На відміну від інших істот людина користується не лише індивідуальним досвідом і знаннями, а й усім набутком своїх попередників і сучасників, тобто суспільним досвідом. Але за умови досконалого знання мови, й далеко не однієї.

Пізнаючи будь-яку мову, людина пізнає різнобарвний світ крізь призму саме цієї мови. Оскільки кожна мова є неповторною картиною світу — зникнення якоїсь із них збіднює уявлення людини про багатогранність світу, звужує її досвід. Гносеологічна функція мови полягає не лише в прийнятті й нагромадженні досвіду суспільства. Вона безпосередньо пов'язана з функцією мислення, формування та існування думки.

3. Стилi, типи i форми мовлення. Особливостi офіційно-ділового стилю мови.

Стиль (від латин. *Stilus* – паличка для письма). Стиль літературної мови – різновид мови (її функціонує як підсистема), що характеризується відбором таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, які найліпше відповідають завданням спілкування між людьми в даних умовах. Це своєрідне мистецтво добору й ефективного використання системи мовних засобів із певною метою в конкретних умовах й обставинах. Д. Свіфт влучно зауважив, що стиль – це власне слова на власному місці.

Кожний стиль має:

- сферу поширення і вживання (коло мовців);
- функціональне призначення (регулювання стосунків, повідомлення, вплив, спілкування тощо);
- характерні ознаки (форма та спосіб викладу);
- систему мовних засобів і стилістичних норм (лексику, фразеологію, граматичні форми, типи речень тощо).

Ці складові конкретизують, оберігають, певною, мірою обмежують, унормовують кожний стиль і роблять його досить стійким різновидом літературної мови. Оскільки стилістична норма є частиною літературної, вони не забезпечують останню, а лише використовують слова чи форми в певному стилі чи з певним стилістичним значенням.

Наприклад, слова *акт, договір наказ, протокол, угода* є нормативними для офіційно-ділового стилю, хоча в інших стилях вони також можуть нести забарвлення офіційності, якщо їх використання буде стилістично виправдане. Досконале знання специфіки кожного стилю, його різновидів, особливостей – надійна запорука успіхів у будь-якій сфері спілкування.

Термін “стиль мовлення” слід розглядати як спосіб функціонування певних мовних явищ. Розрізнення стилів залежить безпосередньо від основних функцій мови – спілкування, повідомлення і діяння впливу.

Високорозвинута сучасна літературна українська мова має розгалужену систему стилів, серед яких: розмовний, художній, науковий, публіцистичний, епістолярний, офіційно-діловий та конфесійний.

Для виділення стилів мовлення важливе значення мають форми мови – усна й писемна, розмовна і книжна. Усі стилі мають усну й писемну форми, хоча усна форма більш притаманні розмовному стилю, а інша – переважно писемна. Оскільки останні сформувалися на книжній основі їх називають книжними.

Структура текстів різних стилів неоднакова, якщо для розмовного стилю характерний діалог (полілог) то для інших – переважно монолог.

Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони – різновиди однієї мови, представляють усе багатство їх виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства – забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях.

У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди – підстилі – для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та вирішення конкретних завдань.

Поряд із функціональними стилями, урахувавши характер експресивності мовних елементів, виділяються також *урочистий, офіційний, фамільярний, інтимно-ласкавий, гумористичний, сатиричний та ін.*

Розмовний стиль

Сфера використання – усне повсякденне спілкування в побуті, у сім’ї, на виробництві.

Основне призначення – бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з’ясування виробничих і побутових стосунків.

Слід відрізнити неформальне й формальне спілкування. Перше – нерегламентоване, його мета й характер значною мірою визначаються особистими (суб’єктивними) стосунками мовців. Друге – обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом.

Якщо звичайне спілкування попередньо не планується, не визначаються мета його і зміст, то ділові контакти передбачають їх попередню ретельну підготовку, визначення змісту, мети, прогнозування, можливих висновків, результатів.

У повсякденній розмові мовці можуть торкатися різних, часто не пов'язаних між собою тем, отже, їхнє спілкування носить частіше довільний інформативний характер.

Ділова ж мова, як правило, не виходить за межі визначеної теми, має конструктивний характер і підпорядкована розв'язанню конкретних завдань, досягненню заздалегідь визначеної мети.

Основні ознаки:

- безпосередня участь у спілкування;
- усна форма спілкування;
- неофіційність стосунків між мовцями (неформальне);
- невимушеність спілкування;
- непередбачуваність до спілкування (неформальне);
- використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз, інтонації);
- використання позамовних чинників (ситуація, поза, руки, жести, міміка);
- емоційні реакції;
- потенційна можливість відразу уточнити незрозуміле, акцентувати головне.

Основні мовні засоби:

- емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми та ін.);
- суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості);
- прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові);
- часте використання різних займенників, дієслів із двома префіксами (поп-, пона-, поза-);
- фразеологізми, фальклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки й т.д.);

заміна термінів розмовними словами (електропоїзд – електричка, бетонна дорога – бетонка).

Типові форми мовлення – усні діалоги та полілоги.

Норми розмовного стилю встановлюються не граматиками, як у книжних стилях, а звичаєм, національною традицією – їх відчуває і спонтанно обирає кожен мовець.

Жанри реалізації – бесіда, лист.

Художній стиль

Цей найбільший і найпотужніший стиль української мови можна розглядати як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вплітають ті чи інші стилі до своїх творів для надання їм більшої переконливості та достовірності в зображенні подій.

Художній стиль широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті.

Як у всіх зазначених сферах, так і в белетристиці (красному письменстві – художній літературі) це стиль покликаний крім інформаційної функції найсуттєвішу – естетичну: впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основні ознаки:

найхарактерніша ознака художнього відтворення дійсності – **образність** (образ – персонаж, образ колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);

поетичний живопис словом навіть прозових і драматичних творів;

естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;

експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе та ін.);

зображуваність (тропи, епітети порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази, тощо; віршова форма, поетичні фігури); конкретно-чуттєве живописання дійсності;

відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання, відсутні будь-які приписи;

визначальним є **суб'єктивізм розуміння та відображення** (індивідуальне світобачення, світовідчуття і, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на індивідуальне світосприйняття та інтелект читача).

Основні мовні засоби:

- наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, рече, дій, явищ, ознак);
- використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, анонімів, фразеологізмів);
- запровадження авторських новаторів (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця);
- уведення до творів, зі стилістичною метою, історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів., навіть жаргонізмів;
- поширене вживання дієслівних форм: родових (у минулому часі й умовному способі): Якби ми знали, то б вас не питали (Н. тв.); особових (у теперішньому й майбутньому часі дійсного способу): Все на вітрах дзвенітиме, як дзбан (Л.Костенко); у наказовому способі: В квітах всі вулиці кричать: нехай, нехай живе свобода! (П. Тичина);
- широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики;
- повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс, періоди, риторичні питання, звертання, багатосполучниковість, безсполучниковість та ін.)

За **родами й жанрами** літератури художній стиль поділяється на **підстилі**, які мають свої особливості мовної організації тексту:

а) **епічні** (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);

б) **ліричні** (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма); в) **драматичні** (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль);

г) **комбіновані** (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-

феєрія, усмішка).

Науковий стиль

Сфера використання – наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків дослідження про людину, суспільство, явище природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизації знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;
- аргументація та переконливість тверджень;
- однозначне пояснення причино-наслідкових відношень;
- докладні висновки.

Основні мовні засоби спрямовані на інформування, пізнання, вплив і характеризуються: великою кількістю наукової термінології (транскрипція, турбуленція, дистиляція, реорганізація, атомна маса й т. ін.);

наявність схем, таблиць, графіків, діаграм, карт, систем математичних, фізичних, хімічних та ін. знаків і значків;

оперування абстрактними, переважно іншомовними словами (теорема, вакуум, синус, параграф, ценз, шлак та ін.);

використовуванням суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень;

залучення цитат і посилань на першоджерела;

як правило, відсутністю авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;

наявністю чіткої композиційної структури тексту (послідовний поділ на розділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосування цифрової або літерної нумерації);

окрім переважного вживання іменників та відносних прикметників наявні дієслівні форми, частіше безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу; що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища;

монологічним характером текстів;

переважанню різнотипних складних речень стандартних виразів (кліше).

Науковий стиль унаслідок різнорідності галузей науки та освіти складається з таких підстилів:

а) *власне науковий* (із жанрами текстів: монографія, рецензія, стаття, наукова доповідь повідомлення, курсова й дипломна роботи, реферат, тези) який, у свою чергу, поділяється на науково-технічні та науково-гуманітарні тексти; б) *науково-популярний* – застосовується для дохідливого, доступного викладу інформації про наслідки складних досліджень для нефахівців, із використанням у неспеціальних часописах і книгах навіть засобів художнього та публіцистичного стилів;

в) *науково-навчальний* – наявний у підручниках, лекціях, бесідах для доступного, логічного й образного викладу й не включає використання елементів емоційності.

Публіцистичний стиль

Сфера використання – громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність, навчання.

Основне призначення:

інформаційно-пропагандистськими методами вирішувати важливі актуальні, злободенні суспільно-політичні проблеми;

активний вплив на читача (слухача), спонукання його до діяльності, до необхідності зайняти певну громадську позицію, змінити погляди чи сформувати нові;

пропаганда певних думок, переконань, ідей, теорій та активна агітація за втілення їх у повсякдення.

Основні ознаки:

- доступність мови й формування (орієнтація на широкий загал);

- поєднання логічності доказів і полемічності викладу;
- сплав точних найменувань, дат, подій, місцевості, учасників;
- висловлення наукових положень і фактів емоційно-експресивною образністю;
- наявність низки яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, яке має здебільшого тенденційний характер;
- широке використання художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, гіпербол і т. ін.)

Основні мовні засоби:

синтез елементів наукового, офіційно-ділового, художнього й розмовного стилів;

лексика насичена суспільно-політичними та соціально-економічними термінами, закликами, гаслами (електорат, багатопартійність, приватизація та ін.);

використовується багатозначна образна лексика, емоційно-оцінні слова (політична еліта, епохальний вибір та ін.), експресивні сталі словосполучення (інтелектуальний потенціал, одностайний вибір, рекордний рубіж), перифрази (чорне золото – вугілля, нафта, легені планети – ліси та ін.); уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів (орбіти співробітництва, президентський старт і под.);

із морфологічних засобів часто використовується іншомовні суфікси -іст. (ист), - атор, - акція та ін. (полеміст, реваншист, провокатор); префікси псевдо; - нео-, сурес-, ін тре- та ін. (псевдотеорія, неоколоніалізм, супердержава, інтернаціональний);

синтаксисові публіцистичного стилю властиві різні типи питальних, окличних та спонукальних речень, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками ті ні.);

ключове, вирішальне значення мають влучні, афористичні, інтригуючі заголовки.

Публіцистичний стиль за жанрами, мовними особливостями та способом подачі інформації поділяється на такі підстилі:

а) стиль ЗМІ – засобів масової інформації (часописи, листівки) радіо, телебачення. тощо);

б) художньо-публіцистичний стиль (памфлети, фейлетони, політичні доповіді, нариси тощо);

в) есе (короткі нариси вишуканої форми);

г) науково-публіцистичний стиль (літературно-критичні статті, огляди, рецензії тощо).

Епістолярний стиль

Сфера використання – приватне листування. Цей стиль може бути складовою частиною інших стилів, наприклад художньої літератури, публіцистики (“Послання” І. Вишенського, “Листи з хутора” П Куліша та ін.). Основні ознаки – наявність певної композиції: початок, що містить шанобливе звернення; головна частина, у якій розкривається зміст листа; кінцівка, де підсумовується написане, та іноді постскрипtum. (P.S. – приписка до закінченого листа після підпису).

Основні мовні засоби – поєднання елементів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

Сучасний епістолярний стиль став більш лаконічним (телеграфним), скоротився обсяг обов’язкових раніше вступних звертань та заключних формулювань ввічливості.

Конфесійний стиль

Сфера використання – релігія та церква.

Призначення – обслуговувати релігійні потреби як окремої людини, так і всього суспільства. Конфесійний стиль утілюється в релігійних відправах, проповідях, молитвах (усна форма) й у “Біблії” та інших церковних книгах, молитовниках, требниках тощо (писемна форма).

Основні засоби:

- суто церковна термінологія і слова – символи;
- непрямий порядок слів у реченні та словосполученні;
- значна кількість метафор, алегорій, порівнянь;
- наявність архаїзмів.

Конфесійний стиль від інших стилів відрізняє небуденна урочистість,

піднесеність.

Організаційно-діловий стиль

У ст. 11. “Закону про мови” записано: “Мовою роботи, діловодства й документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів підприємств, установ, організацій є українська мова”.

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид мови, який слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Основне призначення – регулювати ділові стосунки в зазначених вище сферах, обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Під функціональним різновидом мови слід розуміти систему мовних одиниць, прийомів їх виокремлення та використання, обумовлених соціальними завданнями мовлення.

Мовленню у сфері управління притаманна наука специфічних особливостей. Учасниками ділового спілкування є органи та ланки управління – організації, заклади, підприємства, посадові особи, працівники. Характер і зміст інформаційних зв’язків, у яких вони можуть бути задіяні, залежить від місця установи в ієрархії органів управління, її компетенції, функціонального змісту діяльності.

Ці стосунки стабільні й регламентуються чинними правовими нормами.

Специфіка ділового спілкування полягає в тому, що незалежно від того, хто є безпосереднім укладачем документа й кому безпосередньо його адресовано, офіційним автором та адресатом документа майже завжди є організація в цілому.

Іншою важливою характеристикою ділового спілкування є контракт на адресність інформації.

Суттєвим фактором ділового спілкування, що впливає на характер управлінської інформації, є повторність дій і ситуацій. Управлінська діяльність – це завжди – “гра за правилами”. Як наслідок цього повторність управлінської інформації приводить до регулярності використання весь час однакових мовних засобів.

Наступною характерною рисою ділового спілкування є тематична

обмеженість кола завдань, що вирішує організація, а це у свою чергу, є наслідком певної стабільності її функції. Отже, можна вирізнити такі властивості управлінської інформації в умовах ділового спілкування: офіційний характер; адресність; повторність; тематична обмеженість.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних стильових рисах (ознаках), що притаманні лише йому, а саме:

нейтральний тон викладу змісту лише у прямому значенні;

точність та ясність повинні поєднуватись з лаконічністю, стислістю й

послідовністю викладу фактів;

документальність (кожний офіційний папір повинен мати характер документа), **наявність реквізитів**, котрі мають певну черговість, що дозволяє довго зберігати традиційні стабільні форми;

наявність усталених одноманітних мовних зворотів, висока стандартизація вислову;

сувора регламентація тексту для чіткої організації текст поділяє на параграфи, підпункти.

Ці основні риси є визначальними у формуванні системи мовних одиниць і прийомів їх використання в текстах ділових (управлінських) документів.

Мовні засоби та способи викладу змісту, які дозволяють найефективніше фіксувати управлінську інформацію й відповідати всім вимогам, що до неї висуваються, а саме:

- широке використання суспільно-політичної та адміністративно-канцелярської термінології (функціонування закладу, узяти участь, регламентація дій);

- наявна фразеологія повинна мати специфічний характер (ініціювати питання, висунути пропозицію, поставити до відома);

- обов'язкова відсутність будь-якої авторської мовної індивідуальності та емоційно-експресивної лексики;

- синонімія повинна бути зведена до мінімуму й не викликати двозначності сприймання;

- наявність безособових і наказових форм дієслів у формі теперішнього часу із зазначенням позачерговості, постійності дії;

- чітко регламентоване розміщення та будова тексту, обсяг основних частин, наявність обов'язкових стандартних стійких висловів, певних кліше (що дозволяє користуватися готовими бланками);

- до мінімуму зведено використання складних речень із сурядним і підрядним зв'язком, натомість широко використовуються безсполучникові, прості поширені (кілька підметів при одному присудку, кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів речення тощо).

Офіційно-діловий стиль має такі функціональні підстили:

Законодавчий – використовується в законотворчій сфері, регламентує та обслуговує офіційно-ділові стосунки між приватними особами, між державою і приватними та службовими особами. Реалізується в Конституції, законах, указах, статутах, постановах та ін.

Дипломатичний – використовується у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури.

Регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян. Реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), комюніке (повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах і т.ін.

Юридичний використовується у юриспруденції (судочинство, дізнання, розслідування, арбітраж).

Цей підстиль обслуговує й регламентує правові та конфліктні відносини: між державою та підприємствами й організаціями всіх форм власності; між підприємствами, організаціями та установами;

між державою та приватними особами;

між підприємствами, організаціями й установами всіх форм власності та приватними особами;

між приватними особами.

Реалізується в актах, позовних заявах, протоколах, постановах, запитах, повідомленнях та ін.

Особливості лексики та синтаксичної організації офіційно-ділового стилю

Синтаксичні засоби офіційно-ділового стилю підпорядковані адекватності комунікації, тобто спілкування. Практика контекстуального творення на цьому

рівні вимагає добору із загальнонаціональної мовної системи мовних засобів, викликаних екстралінгвістичними показниками — сферою, умовами та метою спілкування.

Граматичні одиниці — різні частини мови, а також синтаксична організація речення і словосполучення у взаємозв'язку створюють той стилістичний колорит мовлення, який надає тексту певного комунікаційного спрямування, забезпечує логіко-семантичну адекватність мовлення.

Як і лексичні засоби, синтаксичні засоби офіційно-ділового стилю не становлять чогось неповторного — їх можна знайти в будь-якому іншому функціональному стилі. Проте в діловому мовленні вони виявляються найяскравіше, саме за їх участю забезпечується інтелектуально-комунікативна (чи регульовально-волюнтативна) функція стилю.

Спостереження над синтаксичною будовою в офіційно-діловому стилі дає підставу зробити висновок, що у доборі структурно-синонімічних граматичних засобів оформлення думки також існують певні закономірності, «санкціоновані» суспільством для певного різновиду мовлення як найдодільніші.

У граматичному, а особливо у синтаксичному оформленні документів виявляється чи не найбільший серед інших різновидів мовлення потяг до автоматизації й стандартизації мови, викликаний прагненням до максимальної економії зусиль та часу — комунікативною доцільністю.

Стереотипність, консерватизм граматичних засобів у офіційному стилі більше помітний, ніж лексичних. Оскільки стиль визначається не лише функціонально маркованими одиницями, всім ладом, всією мовною організацією, добір граматичних одиниць забезпечує основну специфічну рису офіційно-ділового мовлення: точність, яка не допускає різнотлумачення, та певну шаблонізацію викладу.

Для чіткішої організації тексту запроваджується поділ на параграфи, пункти, підпункти.

Із морфологічних засобів офіційно-ділового стилю найхарактернішими є:

- перевага імені над дієсловом;
- широке використання віддієслівних іменників у певних жанрах, викликане прагненням до об'єктивності та узагальнення;

- перевага наказового способу дієслова над іншими категоріями дієслів та віддієслівними іменниками у певні періоди — періоди посилення регламентації, у конкретних жанрах як вияв імперативності;
- часте використання відіменних прийменників у реалізації стандарту;
- мінімальне застосування прислівників, особових займенників, вигуків, часток.

На синтактичному рівні точність, нейтральність, стандартизованість забезпечується: використанням специфічних кліше термінологічного типу (наприклад, високі договірні сторони, укладання угоди, вжити заходів, з метою поліпшення тощо); прямим порядком слів; ретардацією — перенесенням присудка на кінець речення; частим використанням дієприслівникового та дієприкметникового зворотів; перевагою складних конструкцій над простими; перевагою складнопідрядних речень над складносурядними; широким використанням техніко-стилістичного засобу — абзацу, трафарету тощо.

Синтаксис ділових паперів (особливо словосполучень) характеризується численними мовними кліше — усталеними початками й закінченнями тих чи інших документів. Наприклад, оголосити подяку (догану), порядок денний, накласти стягнення, укласти угоду, нота протесту, встановлення стосунків тощо. У дипломатичному різновиді офіційно-ділового мовлення етикет «міжнародної ввічливості» визначив практично зручні правила звертання, так звані компліменти, або етикетну форму початку та кінця листування.

Наприклад, *вельмишановний добродію, пане; з повагою, з пошаною* тощо. До речі, ці клішовані вирази характерні також для інших видів документів, зокрема комерційних листів.

Характерною ознакою мови ділових паперів є наявність розщепленого присудка — заміна простого присудка у формі особового дієслова словосполученням інфінітива з віддієслівним іменником. Як от: *не зобов'язатися, а взяти зобов'язання; не постановити, а прийняти постанову; не протестувати, а виявити протест* тощо.

Типовою рисою розщепленого присудка, як і зв'язаних дієслівно-іменних сполучень взагалі, є вживання при іменнику означення, що надає експресивного забарвлення і свідчить про живу форму та активність конструкції: видавати

постанови й нормативні акти, розробляти та здійснювати конкретні заходи, збирати спеціальну таксу, забезпечити докорінне поліпшення тощо.

Поряд із стандартизованими дієслівно-іменними словосполученнями в офіційно-діловому стилі існує велика кількість клішованих конструкцій з прийменниками. Наприклад, прийнято в експлуатацію, подати у відставку, на загальних підставах, в адміністративному (робочому) порядку, у режимі використання, зустріч у верхах, у даний відрізок часу та ін.

Найбільш частотним у мові ділових документів є використання прийменників *для, до*, що керують родовим відмінком, з, який керує орудним та знахідним відмінками, у (в) — давальним тощо. Наприклад: *Передати справу до прокуратури для притягнення до відповідальності винного у нестачі матеріально-товарних цінностей або у зв'язку з обмеженим збутом продукції використання потужностей для виробництва ... недоцільно.*

Характерною особливістю офіційно-ділових паперів є утворення складних відіменних прийменників. До таких сполучень належать: *відповідно до, згідно з, у відповідності з, у зв'язку з, на додаток до* і т. д. Як правило, цими складними прийменниками починається певний діловий документ (заява, наказ, протокол тощо). Офіційно-ділові стандарти-словосполучення, штампи, кліше функціонують як результат загальної тенденції розвитку стилю до стандартизації (як обов'язкова ознака офіційно-ділового стилю).

Для офіційно-ділового стилю особливо характерне вживання переважно неозначено-особових, безособових та інфінітивних синтаксичних конструкцій.

Загальний характер викладу в мові ділових паперів позначився не лише на доборі форм присудка, а й на його місці — у кінці речення.

Зосередженню уваги на реальному результаті дії сприяє використання предикативної форми на -но, -то, яка позначає процес поза діячем, що мислиться узагальнено (наприклад, у заяві зазначено).

Типовим для офіційно-ділового мовлення є те, що у простому (може бути ускладненому) реченні для зосередження уваги на результаті дії нерідко використовуються дієслова-присудки у формі пасивного стану. Як от: *Генеральний директор призначається Радою управляючих і затверджується Генеральною конференцією строком на 4 роки.*

У межах складного синтаксису в мові ділових паперів спостерігається певна вибірковість конструкцій, зокрема більша частота складнопідрядних речень, повторюваність підрядних з'ясувальних, означальних, конструкцій мети та умови. Інші різновиди складного речення менш поширені. Вибірковістю та уніфікацією саме таких складних речень, як і простих, офіційно-діловий стиль перегукується з науковим різновидом літературного мовлення. Порядок взаємного розміщення головних та підрядних речень підпорядкований логічній взаємозалежності різних фактів.

Однією з ознак офіційно-ділового синтаксису є надзвичайна величина, громіздкість речень. Особливо це стосується певних його жанрів, зокрема дипломатичних конвенцій, меморандумів, декларацій тощо. Проте така тенденція стилю не утруднює розуміння тексту завдяки логічній підпорядкованості міркувань, уточнення основної думки підрядними реченнями.

